

ACTUAL PROBLEMS OF SCIENCE AND PRACTICE
РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ
СТАРШОКЛАСНИКІВ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ
НАВЧАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ

Шелестова Л. В.

д-р пед. наук, ст. наук. співробітник
провідний науковий співробітник відділу дидактики
Інститут педагогіки НАПН України

Психологи вважають, що старший шкільний вік є найбільш сприятливим для розвитку творчих здібностей. Щоб цей процес був ефективним, необхідно створити відповідні умови, дібрати технологічний інструментарій, визначитись із організацією діяльності задля досягнення поставленої мети.

У процесі навчання учні пізнають різноманітні аспекти навколишньої дійсності, засвоюючи зміст навчальних предметів. Навчальне пізнання, як і процес пізнання світу загалом (як на теоретичному, так і на практичному рівнях) здійснюється за певними етапами: сприймання (результат – образ); осмислення та розуміння (результат – значення і смисли); узагальнення та систематизація (результат – значення і смисли); запам'ятовування (результат – закріплення); перетворення та застосування (результат – творчий продукт та ціннісне ставлення) [1, 2].

З метою створення умов для виявлення й розвитку творчих здібностей старшокласників, доцільно дотримуватися послідовності цих етапів та враховувати вікові особливості протікання пізнавальних процесів в учнів цієї вікової групи.

Зокрема, увага старшокласників стає все більше керованою, вони можуть досить тривалий час концентруватися на вирішенні абстрактних завдань; сприймання все більше стає довільним. Логічне мислення починає переважати над іншими видами мислення; воно стає більш систематизованим і набуває нову рису – критичність. Тому й логічна пам'ять починає домінувати над механічною; розвиваються зорова та вербальна пам'ять; довільна пам'ять стає все більш продуктивною. Активно розвивається творче мислення, старшокласники краще, ніж на попередніх вікових етапах бачать проблемні ситуації, бачать нове у відомому, ставлять оригінальні запитання і вирішують завдання [3].

Беручи за основу розроблені у педагогічній психології та прийняті в дидактиці етапи навчального пізнання [1, 4] та виходячи із вікових особливостей протікання цих процесів у старшокласників, завдання розвитку в них творчих здібностей, виділимо й охарактеризуємо послідовні етапи навчального пізнання та методи розвитку творчих здібностей, що доцільно використовувати на цих етапах:

1. Сприймання та мотивація учнів до пізнання.

Основою сприймання є виникнення уявлень про певні об'єкти, без яких неможливе засвоєння навчального матеріалу. Одним із основних принципів

ACTUAL PROBLEMS OF SCIENCE AND PRACTICE

процесу сприймання у навчальній діяльності є обов'язкове поєднання сприймання з розумінням. Розривати ці два процеси у часі недопустимо, оскільки в такому разі сприймання втрачає одну із своїх властивостей – осмисленість. У сприйманні навчального матеріалу важливою є мотиваційна сторона. Залежно від того, чи наявна в учня потреба сприймати те, про що говориться або демонструється під час уроку, чи присутній пізнавальний інтерес до предмету, різні будуть і результати сприймання (його швидкість, точність образів, повнота відображення ознак тощо). Важливим регулятором процесу сприймання є установка, яка розглядається як готовність сприймати новий матеріал [5].

На етапі сприймання доцільні завдання-установки на наступну навчально-пізнавальну діяльність, подальше осмислення, розуміння навчального матеріалу та виконання певних видів творчих завдань, які сприяють формуванню позитивної мотивації до сприймання навчального матеріалу. Саме завдання творчого характеру найбільш чітко тримають увагу учнів, самі по собі збуджують цікавість [6].

2. Осмислення нової інформації, розвиток і корекція набутого раніше досвіду.

Процес розуміння, осмислення отриманої інформації (порівняння, аналіз, виявлення зв'язків між явищами, визначення їх складу, будови, призначення, знаходження причин, мотивів тощо) здійснюється старшокласниками за допомогою логічного мислення. Осмислення навчального матеріалу, передбачає розкриття внутрішніх зв'язків між його окремими елементами, розкриття сутності явищ та процесів реальної дійсності. Осмислення відбувається у ході аналізу навчального матеріалу та виконання певних видів творчих завдань.

3. Узагальнення та систематизація інформації про об'єкти пізнання:

У процесі узагальнення старшокласниками отриманої інформації відбувається виокремлення й синтез істотних ознак об'єктів пізнання; відбувається оперування як зовнішніми, так і внутрішніми ознаками об'єктів; увага звертається не стільки на одиничні факти, як на узагальнені закономірності; виявляється здатність висувати власні теорії щодо об'єктів пізнання на основі поєднання ознак та властивостей з метою осмислення соціального, природного, предметного світу, моральних категорій, прогнозування результатів дій.

Залежно від ролі та місця в навчальному процесі розрізняють такі види узагальнень: первинні, локальні (понятійні), міжпонятійні (поурочні), тематичні, підсумкові та міжкурсіві. В обґрунтованій організації навчально-пізнавальної діяльності з метою розвитку творчих здібностей передбачалися різні види узагальнень, що необхідно для виконання творчих завдань та створення творчого продукту.

4. Запам'ятовування та закріплення отриманої інформації про певні об'єкти пізнання.

У процесі закріплення здійснюється повторне осмислення сприйнятої інформації та її запам'ятовування за допомогою логічної пам'яті. Учні повинні

ACTUAL PROBLEMS OF SCIENCE AND PRACTICE

не лише розуміти, але й точно відтворювати певні поняття, основі факти, тобто пам'ятати їхню сутність [1]. Оскільки основою творчості є уява, фантазія, а вони не можливі без особистого досвіду людини, запам'ятовування, хоч і не є метою творчого процесу, має в ньому неабияке значення. Особливо підсвідоме запам'ятовування, що базується на утворенні яскравих образів та асоціацій, які можуть бути використані за певних нових умов при створенні творчого продукту.

5. Перетворення та застосування набутих знань про об'єкти пізнання.

Перетворення та застосування отриманої інформації старшокласниками здійснюється за допомогою уяви, що активно розвивається; виявляється власне ставлення до об'єктів пізнання; активно розвивається творче мислення, старшокласники краще, ніж на попередніх вікових етапах бачать проблемні ситуації, бачать нове у відомому, ставлять оригінальні запитання і вирішують завдання [3].

Таким чином, процес розвитку творчих здібностей старшокласників в умовах профільного навчання буде ефективнішим, якщо педагог буде враховувати вікові особливості старшокласників, дотримуватись послідовності етапів пізнання, пропонувати виконувати різні види творчих завдань на кожному з етапів навчального пізнання.

Список використаних джерел

1. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник. Київ : КДНК, 2001. 608 с.
2. Чанышев А. Н. Начало философии. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. 184 с.
3. Обухова Л. Ф. Возрастная психология : учебник для вузов. М. : МГППУ, 2006. 460 с.
4. Педагогика : учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. М. : Школа-Пресс, 1997. 512 с.
5. Обучение и развитие. Экспериментально-педагогическое исследование // Л.В. Занков Избранные педагогические труды. М.: Педагогика, 1990. 424 с.
6. Шелестова Л. В. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого підліткового віку в процесі вивчення гуманітарних предметів (інтелектуально-евристичний компонент): дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – теорія та історія педагогіки. К., 1998. 222 с.